

ЕГОР РОЧЕВ

МАЛЕНЬКИЙ МИТРУК І ВЕЛИКА ТУНДРА

ЕГОР РОЧЕВ

МАЛЕНЬКИЙ МИТРУК І ВЕЛИКА ТУНДРА

Повість

Для молодшого
шкільного віку

ВИДАВНИЦТВО
ДИТЯЧОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
«ВЕСЕЛКА»
КИЇВ 1976

P2
P80

Герой повісті — Митрук — син оленяра. Разом з ним читач познайомиться з тундрою, з її мешканцями, з роботою коміпастухів.

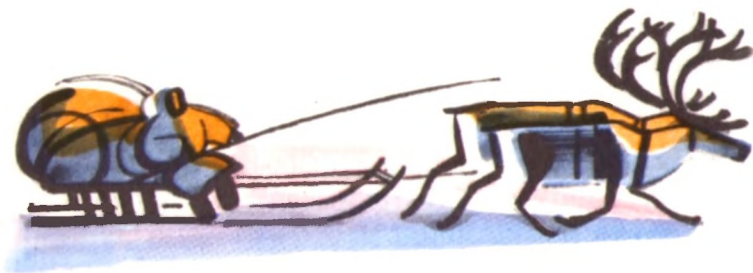
Переклад з російської
Лариси Шевченко

Малюнки
Геннадія Романова

Перекладено за виданням:
Егор Рочев. Маленький Митрук
и большая тундра.
Издательство «Детская литература».
Москва, 1974.

70802—152
P _____ БЗ—12—12—76
М206(04)—76

© Видавництво «Веселка», 1976 р.,
переклад українською мовою,
ілюстрації.

ПАСТУШОК

Ранньої весни сніг у тундрі твердий і гладенький. Зимові вітри щільно прибили блакитний наст, і він сяє на сонці, як дзеркало. Полози нарт ковзають по ньому, майже не залишаючи слідів. Тільки оленьчі ратиці, схожі на чорні скляночки з гострими краями, ріжуть сніг. Від того й здається: сніговий покров — це біла книжкова сторінка, а оленьчі сліди — літери. Хто вмів читати, той дізнається про все: великий чи маленький олень пройшов, швидко чи повільно й куди саме.

Тато Митрука добре знає «оленьчу грамоту».

Сніг пухкий лише біля кущів багна. Олені обминають такі місця — щоб не провалитися. Та коли хочуть їсти, то, навпаки, шукають зарості багна: пухкий замет легше розгрібати. Олені добувають корм з-під снігу. Їх улюблена їжа — білий мох ягель. Ягель для оленя, що свіжа, здобна булка для людини. А ще олень добуває з-під снігу вічнозелене листя брусниці. Це замість салату. Не самим же хлібом годуватися.

Наприкінці зими все товстішою і тужавішою стає снігова ковдра, її важко пробити навіть гострою ратицею. Тому навесні олені худнуть.

Зате Митрукові навесні гарно. Позаду лишилася завіршана полярна ніч, і сонце світить тепер цілу добу.

Саме воно, сонце, й підвело Митрука. А якщо казати правду, він сам винен: цілий день витріщався на сяючі замети.

І довітріщався. Спочатку в очах почало різати, а потім Митрук і зовсім осліп. Добре, що хоч не назавжди. Мама сказала, що це мине, і Митрук знову побачить тундру.

Оленярі колгоспу «Світлий шлях» їдуть цілісінький день — добираються до весняних пасовиськ. Коли вони приїдуть на місце, у стаді з'явиться багато маленьких оленят.

Митруку їхати нудно: очі у нього зав'язані рушником. Але мама говорить, що пов'язку знімати не можна. Із сніжною сліпотою жарти погані. Тому Митрук тернить і думає про всяку всячину.

Ось прийдуть вони скоро на ночівлю і поставлять чум.
В чумі гарно, там немає вікон, і можна буде зняти пов'язку.
У єдиний круглий отвір, що на самому вершечку чума, там,

де сходяться жердини, сонце зазирнути не може. В тундрі воно піднімається зовсім невисоко. Інша річ зірки. Лежиш уночі на оленячих шкурах; поряд залізна грубка гуде, а вгорі поморгують і міняться зірки.

Звичайно, у чума є і свої недоліки. Щоразу при переїзді його треба розбирати й укладати на нарти. Та й ставити чум — неабияка морока. Спершу збудуй із жердок круглий курінь, потім загорни його у брезент або зшиту із бересту ковдру. А взимку обтягни іще однією ковдрою — із оленячих шкур.

Минулого року на зборах оленярів хтось сказав: час, мовляв, нам розпрощатися із чумами. Пересувні будиночки на полозах набагато зручніші — ні розбирати їх не треба, ні складати. Це, звичайно, правильно. Та тільки у тундрі доріг немає, і тягнути такий будиночок оленям важко. До того ж у чум вільно проходить повітря. Отже, пвидніше висохне одежа і взуття, якщо змокнеш.

Коли збори вже кінчалися, голова помітив Митрука й запитав:

— Ну, а ти що скажеш, пастушок?

— Чум кращий! — крикнув на весь клуб Митрук. — Із нього зірки видно!

Оленярі засміялися, а у стійбищі після цього виїадку всі стали звати Митрука пастушком. І він дуже пишався своїм новим званням. А одного разу, коли давали зарплату, навіть став у чергу до каси.

— А твого прізвища у списках немає, — сказала касирша.

Митрук відійшов од каси і замислився. Може, його забули? І Митрук пішов до голови — розповісти, скільки разів він, Митрук, виходив із татом на чергування в оленяче стадо. Голова чомусь посміхнувся, поплескав Митрука по плечу й сказав:

— То це ж твоя сестричка винна — не записала твої чергування.

Ох уже ця Маринка! Вона у бригаді обліковцем і завжди щось наплутає. Але ж Митрук і насправді чергував разом із татом. У гарпу погоду. Правда, впочі його завжди хилило

на сон, і він засипав на нартах. Та й спробуй не засни, коли очі самі злипаються.

Зараз Митрук їде на перекочування востаннє. Восени його відвезуть до селища. Там він житиме в інтернаті й ходитиме до школи. Тому й сумно Митрукові. Негаразд вийшло. Замість того, щоб охороняти оленів, він узяв та й осліп. Що тепер про нього голова подумає?

ПОЛЮВАННЯ

Коли Митруку зняли пов'язку, тундра вже не сяяла. Вона стала сірою, як куріпка. На снігу віддалік один від одного стирчали бурі бугорки. Бурі, бо олені взимку з'їли на них білий ягель. Бугорки ці схожі на теплі короваї хліба, розкладені на крижаній скатертині. Шкода тільки, що вони неїстівні. Митрукові ж часто так хочеться їсти, а дорозі кінця-краю не видно... Минали дні. Короваї росли просто на очах, розповзалися, і між ними пролягли таловини.

Ясної весняної ночі Митруку не спиться. Він ще вдень славно виспався і не жалкує про це. Ніч краща, ніж день. Тихо навкруги. Місяць над тундрою — як край мідного таза, в якому купають Митрука. І дивитися на нього зовсім не боляче, не те що на сонце. Сніг прихопило морозом, і по насту легко бігати. Мати не так давно зшила Митрукові нові тобоки — чоботи із оленячої шкіри і три дні тримала їх у рідкій смолі. Вони так просмолилися, що стали не гірші від гумових, — брьохайся у воді скільки захочеш. Ногам і тепло, і сухо. Проте найголовніше не це. Головне — в таких чоботях не заблукавш. Волохата просмолена підошва тобока залишає на білому шершавому насту чорні сліди. А по слідах завжди можна повернутися в чум.

Митруку не дають спокою куріпки — цвіркотять то на одному бугоркові, то на іншому. Навесні у куріпок дивна одежа: шийка сіра, а тільце — біле. Вони ще не встигли злиняти, тому їх видно і на снігу, і на землі. А вони ще й кричать, дурненькі, біду на себе кличуть.

Митрук добре пам'ятає, як батько спіймав нещодавно ку-

рінку. Змайстрував опудало — тушку із снігу злінив, голівку вистругав із дерева, а клюв пофарбував вугіллям. Потім поставив опудало на бугорок, а поряд прилаштував капкан і укритий його шаром моху. Звідкись одразу прилетів півник, став кричати й бігати навколо опудала. «Ти, мовляв, такий-сякий звідки взявся? Забирайся геть із моїх володінь!» Крутився-вертівся півник навколо опудала та й попав у капкан.

«Ех, — подумав тоді Митрук, — мені б хоч одного спіймати. Ото всі здивувались би!»

Довго ходив Митрук слідом за батьком і таки випросив капкан із м'якою пружиною. Тепер і капкан є, а що толку — спіймати курінку до цих пір не може. Вчора всю ніч почекав даремно — ніхто не прилетів. Виявляється, не там поставив капкан. Тато пояснив: треба спершу примітити той горбок, де звичайно сидить курінка, а потім уже туди ставити опудало. Півник побачить чужого й ночне сварку. Проганяючи чужака, півник захищає своє майбутнє потомство: десь поряд, у кущах, сидить на гнізді самка.

Сьогодні Митрук усе зробив так, як вчив тато. А сам заліг недалеко від опудала й чекає. Лежати незручно, під животом колюче багно, проте Митрук терпить.

«Жбирр!» — от і приземлився очікуваний гість. Який він сміливий, сильний! Тільки б не помітив, не полетів!

Митрук припав обличчям до землі. Серце голосно калатало, і хлопчик боявся, що це калатання сполохає курінку. Хто знає, скільки б пролежав Митрук, якби раптом не чхнув.

«Усе, — подумав він, — полетів». Лежати більше не було смислу, і Митрук підвівся. Він намагався навіть не дивитися на опудало, та цікавість перемогла. Обтрусивши штани, Митрук подивився на горбок і завмер. Півник з усіх сил рвався з землі, силкуючись злетіти. Митрук не побіг до нього, а пішов поважним кроком, як ходить тато. Бо на здобич жадібно кидаються лише собаки. Однак Митрукові не вистачило витримки, і він упав на курінку, придавивши її своїм тілом. Він відчував, як б'ється і тремтить під ним півник, і тому

притискав його до землі дедалі сильніше. Та куріпка побилась-побилась і затихла. Може, прикинулась?

Митрук обережно піднявся. І те, що він побачив, вразило його. Красеня півня не було. Не було більше сильного й задержуватого птаха. На землі валялося ножмакане пір'ячко.

Митрук поплентався до чуму. Дорогою він згадав, що залишив на горбку і капкан, і свою здобич. Та вертатися за ними хлопчику не хотілося. Навколо панувала мертва тиша. І Митрукові раптом здалося, що він залишився у тундрі сам однісінький. Ніби він убив не куріпку, а все живе.

ДВІ МАМИ

Митрукові, можна сказати, повезло: у нього стало відразу дві мами. Одна мама купає Митрука, пере йому одягу, готує їжу і щоранку будить: «Уставай, синочок, збирайся в путь-дорогу». Ох уже ця дорога! Їдеш-їдеш, і ні кінця, ні краю немає. У Митрука від голоду інколи живіт до спини прилипне, поки доберуться до місця. Лише пізно ввечері поставлять чум, і мама почне розводити вогонь. Сирий хмиз спершу ніяк не хоче горіти, і дим їсть очі. Та мама все дме па вогонь, і він, нарешті, розгорається. Потім мама зварить смачпу м'ясну юшку. Тільки Митруку вже не до їжі, він так і засинає над своєю дерев'яною мискою.

А зранку їсти не хочеться. По-перше, Митрук ще не прокинувся. А по-друге, він сподівається на другу «маму». Ось вона вже пригостить його перед дорогою смачним молоком.

Другу «маму» Митрук знайшов так. Коли зовсім щез сніг, а земля стала м'якою, як пух куріпки, у стаді з'явилося багато маленьких оленят. Вони кричали й бігали за своїми мамами — олепицями. Митрук завжди дивувався оленятам — які вони крихітні й кумедні. Ніжки тонкі, як лозинки, і такі довгі, що оленятко не може дотягнутися мордочкою до землі. Та й що йому шукати па землі, коли в олениці-мами молока скільки хочеш? Воно смачне — язика проковтнеш. Якось у Митрука боліло горло, і його лікували теплим оленьчим молоком. Допомогло. Але з того часу Митрукові молока більш не давали — мовляв, немає коли олениць доїти.

Біля кожної олениці весь час крутиться оленя. Мати з нього очей не снує. Лише у одній олениці в стаді немає малю-

ка: вовк украв. Олениця весь час оглядається назад, дивиться у далечінь і кличе протягло: «Ру-у, ру-у-у!» Вона дуже сумирна, не схожа на інших олениць. Батько інколи запрягає її у нарти разом із биками — іздовими оленями. Це щоб не повернулася на те місце, де загубила свого нижика.

Одного разу на короткому перепочинку Митрук поїв в'яленого м'яса і дуже захотів нити. Поиробував води із озерця — несмачно, землею пахне і мохом, і раптом побачив: у олениці вим'я налите, повним-повнісіньке молока. Митрук обережно потягнув за дійку. Бризнула тепла цівка. Олениця з місця не рушала. Тоді Митрук збігав до чуму й приніс глибоку дерев'яну миску, із неї він ранками сьорбав юшку.

Озирнувшись навколо, Митрук став доїти оленицю. Одною рукою миску тримає, а іншою доїть. Набігло вже півмиски, а молоко все йде — біле, густе, як сметана. З того часу Митрук і став доїти оленицю, коли поряд нікого не було. І все ж таки одного разу Митрука побачили за цією роботою. Мати й тато нічого не сказали, тільки посміхнулись. А сестра Маринка почала над ним насміхатися: «Ха-ха, у нас нове оленятко найшлося!» Митрук від сорому замружився і вдарив мискою об землю. Олениця сіпнулась, і Митрук упав. Гострі ратиці олениці черкнули біля самого обличчя.

Тепер Митрук щоранку чекає, коли почнуть запрягати оленів у нарти. «Мама» хоч і сумирна, та підходить до неї все одно лячно, коли вона не прив'язана. Але вся біда в тому, що оленицю запрягають не щодня, бувають і «вихідні». Ось тоді Митрукові погано. Попросити прямо, щоб оленицю прив'язали, він соромився. Залишається одно — впасти на землю, хвицатися і ревти. Хіба ж це примхи, коли людині хочеться молока?

Врешті-решт Митрукове ревіння набридає матері. Вона прив'язує оленицю до нарт, проте Митрук не одразу береться до діла — чекає, коли на нього перестануть звертати увагу. Тільки тоді він підходить до олениці.

Коли Митрук нап'ється молока, у нього навіть образа на сестру минає. Ну чим погано, що у нього дві мами? Адже жодна із них його не ображає, правда?

Однак незабаром Митрукові довелося розлучитись із своєю годувальницею: в олениці з'явилося нове оленятко. Спочатку Митрук дуже сердився на нього — адже молока на двох не вистачало. Але згодом вони стали великими друзями.

АВКО

Ішов сильний дощ. Тато приїхав із чергування і привіз із собою маленьке оленятко. Оленятко дрижало від холоду і ніяк не могло зігрітися навіть у чумі. Митрук зазірав оленяткові у каламутні очі, гладив його по м'якій шубці і не знав, чим допомогти.

— Голодне воно, — сказав тато. — А олениця його кинула.

— Чому кинула? — запитав Митрук.

— Тому, що молода і нерозумна. Це у неї перше телятко.

Митрук приніс оленяткові миску супу. Але оленятко навіть не доторкнулося до їжі, хоч хлопчик підсовував йому миску під самий ніс.

— Та ж смачно, — умовляв Митрук оленятко. — Ми всі суп їмо, і бачиш, які здорові. І ти понравишся.

Але оленятко вперто відверталось од миски, хоч плач. А хлопчику так хотілося, щоб у нього було своє, ручне оленятко.

І Митрук кинувся до тата:

— Не їсть. Що робити?

— Воно ще не вміє, — сказав тато спокійно. — Нічого, навчимо.

Тупим ребром ножа оленяткові відкрили рота, і Митрук почав потроху вливати суп. Хочеш не хочеш — стало оленятко ковтати. А через два дні воно навчилося їсти із миски саме і скоро вже бігало за нартами. Тоді й вирішили підпустити його до нової матері. Ссати воно теж навчилося, та так швидко, що Митрукові молока вже не залишалось. Зате хлопчик знайшов товариша для ігор. Оленятко хоч і «прилаштували» до олениці, але людину воно не забуло і весь час крутилося біля чуму — то хліба винросить у Митрука, то супу.

А потім і зелена травиця з'явилася. Їжі для оленятка стало скільки хочеш, і воно почало швидко рости. Назвали його Авко. Таке ім'я оленярі дають кожному малюкові, якого виходили люди.

Вдосвіта Митрук визирне із чуму й тільки гукне: «Аве-ав!», а оленятко вже тут. І хлопчик пригощає його хлібом, бо Авко ображається, якщо не одержить гостинця. Більш за все Митрукові подобалося, коли оленятко лізло до нього битися. Ріжки у нього маленькі, м'які — лоскотно від них страшенно. Коли ріжки затвердішали, у друзів з'явилася інша гра. Стане Митрук на нарти й кличе до себе Авко:

— Ну, йди сюди, не бійся. Нічого я тобі не робитиму.

Авко підійде до нарт, а Митрук йому на спину — раз! — і осідлає. Тут Авко почне стрибати — нізащо не всидиш. Добре, що земля м'яка й куці пружні, — зовсім не боляче, якщо впадеш. Митрук якось бачив у кіно коней. Ох і швидко ж на них їздять! От аби Авко зробити верховим оленем та посісти на скачках перше місце. А то вже занадто дорослі нишаються своїми запрягами. І на Митрука — жодної уваги, тільки й чуєш від них: «Не заважай, не плутайся під ногами...»

Щодня Митрук вчився верхової їзди, а толку ніякого. І от одного разу він лежав на нартах, відпочивав від «скачок». Авко тупцював поряд і ніби піддражнював: а я, мовляв, анітрішечки не стомився.

— Ну стривай, — сказав йому Митрук.

Ношукав він мотузку, один кінець його обв'язав навколо шиї оленя, а інший намотав на руку. Так завжди робить тато, коли править запрягом.

— Чо-чо-о! — гукнув хлопчик. Оленятко спершу несміливо, а потім все швидше пішло вперед. Митрук навіть засміявся від радості.

Кілька разів вони оббігли навколо чуму, а потім Авко помчав у тундру. У Митрука ніби вирости крила. Бігти легко, тільки знай собі піднімай вище ноги. Мелькають пагорки й лужки, у вухах свистить вітер і куці б'ють по колінцях.

І раптом — ніби хтось ніжку підставив — покотився Митрук по землі, все обличчя подряпав і лікоть забив. Боляче, звичайно, а найбільше — образливо, але ж не ревити через це. Піднявся Митрук, обтрусився та так і розкрив рота: чому ніде не видно.

— Ти куди мене затагнув? — Митрук сіпнув Авко за повід. Але оленя навіть вухом не повело.

Митрук піднявся на найближчий пагорбок. Проте і звідси чуму не було видно, ніби він крізь землю провалився. І тоді Митрук голосно заплакав. Авко підійшов до хазяїна, лизнув йому щоку теплим шершавим язиком. Митрукові рантом стало смішно, і він посміхнувся крізь сльози. Авко відійшов трохи й озирнувся. Він ніби хотів сказати: «Чого ж стоїш, ходи за мною».

І Митрук пішов слідом за оленятком. Авко йде попереду і все озирається: не відставай, мовляв.

Незабаром Митрук побачив свій чум. Хлопчик зрадів і побіг додому, не розбираючи дороги. І, звичайно, поспішаючи, попав до якоїсь ями. У таку драговину заліз — не видряпатись. І до чуму ще далеко, гукай не гукай, все одно не ночують. Хто дономоже? Хто витягне із драговини?

Митрук погукав Авко. І що б ви думали? Авко підійшов, потупцявся поряд, пошукав опори для ніг — і підставляє роги: тримайся, та міцніше. Вибралися-таки.

«Ну, Авко, дякую тобі». Обняв Митрук свого друга за шию, і вони разом пішли додому.

МИТРУКОВІ СУМНО

Інколи Митрук залишається у чумі сам. Авко йде з оленцею у стадо, пастухи — у своїх справах. І тоді Митрук нудьгує з нічого робити.

У нього багато братів і сестер, але всі вони живуть у селищі, в інтернаті. А з Маринкою не пограєшся — вона матері допомагає. Сумно!

От і сьогодні потинявся Митрук поміж партами, потім ліг на одну з них і довго дивився у небо. Ні місяця, ні зірок не було видно. Та вдень їх і не побачиш, вони, певно, відпочивають і з'являться тільки увечері, коли тато піде на чергування у стадо. Ох і темпі ж почі були б без них! А ось куди поділося сонце? Інколи воно цілий день дивиться на землю і навіть не моргне — ніби уважне яскраве око. Може, ти захворіло зараз, сонечко, і тебе завезли до лікарні на вертольоті?

«Сходити, може, відвідати несця?» — подумав Митрук. Лисеня лежало, згорнувшись клубочком, і вдавало, ніби спить. Насправді ж воно завжди чує будь-який шерхіт і помічає кожен рух. Ось і зараз воно одразу почуло Митрука й похмуро подивилося на нього. Напевно, ображалось, що його тримають па прив'язі.

Лисеня спіймали нещодавно, і тато сказав, ніби воно з цінної породи північних лисиць — сріблясте. Митрукові дуже хотілося подружитись з лисеням, але те у перший же день знайомства до крові вкусило Митрука за палець. І тепер хлопчик підійшов до нього, остерігаючись.

— Ну-ну,— сказав Митрук лисеняті.— Не бійся і не сердься. Я тобі давно пробачив. Хочеш сирого м'яса?

Він приніс шматочок м'яса й простягнув звіркові. Лисеня спершу задкувало, а нотім рантом схопило м'ясо, клацнувши зубами. Митрук з переляку відсахнувся і внав на спину.

— Що ж ти, я миритись прийшов...— Митрук простягнув руку в хутряній рукавиці і погладив звірка по голові. Лисеня підстрибнуло і вчепилося зубами в рукавицю.

— Не прокусиш,— засміявся Митрук. Він узяв звірка на руки.

Лисеня, здавалось, тільки цього й чекало — воно крутнулося і, ніби дротом, прошило зубами губи хлопчика. Митрук від ляку навіть очі заплющив. «Ой-ой,— подумав він.— А якщо не відпустить? Я ж і крикнути не можу».

Митрук уже вирішив, що зовсім пропав, але тут лисеня стрибнуло на землю. Затиснувши рот рукою, Митрук nobig за допомогою.

Маринка змастила йому губи чимось густим і пахучим. Ранки спершу дуже пекли, але потім біль ущух.

З того часу Митрук більш не ходив миритися до лисеняти. «Ні,— сказав він собі,— від таких «друзів» краще триматися подалі».

ДИВНА РИБА

Із самого ранку Митрук чіплявся до сестри, умовляв її почитати казку. Маринка вже закінчила десять класів і читає он як гарно.

А Митрук знає всього декілька літер. Можна сказати, зовсім неписьменна людина.

Маринка інколи читає йому казки, але дуже рідко — все їй немає коли. «Я,— каже,— до інституту готуюсь». Ну то й що? Митрук би і в інституті казки читав.

Словом, ходив Митрук за сестрою слідом, доки вона не розсердилась:

— Ну чого ти за мною як хвостик вештаєшся? Робити нічого? То йди рибу ловити.

— А чим ловити? — спитав Митрук.

— Відріж шматок від старої сітки.

В обозі возили стару сітку, використовували на ганчірки. Митрук також відрізав шмат сітки.

«Вистачить, певно,— подумав він.— Наловлю на обід, і досить».

Чум стояв біля озера, тож далеко йти не довелося. Митрук прив'язав один кінець сітки до палиці, а палицю вштрикнув біля самого берега. Потім сів рибалка на горбок, де сушіше, і чекає. Тільки риба чомусь не поспішає до його сітки. Сидів би так Митрук, мабуть, до вечора, але тут прилетів здоровенний гедзь.

Спершу гедзь кружляв і гудів навколо Митрука. Його, певно, зло брало, що не може він укусити Митрука крізь хутрянний одяг. Потім гедзь сів Митрукові прямо на носа. І при цьому встиг ужалити так, що Митрук скрикнув від болю. Хлопчик схопився на ноги й погнався за гедзем. Треба ж, у самісінький ніс ужалив, дурень! За оленя він, чи що, прийняв Митрука? Гедзі завжди ціляться оленів у ніс кусати. А на Митрукові одяг же теж із оленячої шкури.

Ганявся-ганявся Митрук за гедзем, навіть спітнів. Довелося зняти малицю. Малиця зшита із шкурок молодих оленят, вона легка й тепла. Як шуба. Тільки на цій шубі немає гудзиків, і вдягають її через голову, як сорочку. Шапка пришита до коміра, а рукавиці — до рукавів, їх уже ніколи не загубиш.

Гедзь таки втік. Та й ганялись за ним далі Митрук побоювався — ще заблукаєш, чого доброго. Присів Митрук на горбок відпочити і тут згадав про сітку.

Ще здалеку Митрук побачив у сітці здоровенну рибищу. Йому від радості навіть дихання перехопило. Ну й ну! Сильна, мабуть, ця риба. Але нічого, Митрук теж не слабенький, подужає.

Став Митрук обережно підтягати сітку до берега. Ось голова риби висунулась із води. «Час», — подумав Митрук і викинув сітку разом із рибою на берег. Рибища лежить собі, не ворухнеться. Певно, відразу зрозуміла, що з Митруком жарти погані. Одно тільки дивно: чому це у неї розпорото черево і всі нутрощі вийняті?

Ночав Митрук гадати, віднести йому свій улов додому чи не варто. Татові такі чудернацькі риби ще жодного разу не попадались. Може, цю і їсти не можна?

Все ж він одніс рибину додому: як-не-як перша здобич! Мати і сестра зраділи, заусміхалися й заходилися хвалити Митрука. «Треба ж,— кажуть,— жартома таку чудову рибу спіймав, хоч відразу її на стіл подавай».

І справді, розрізали рибину на шматки й поклали на блюдо. Тут і тато підійшов. Усі сіли за стіл, їдять рибу і прихвалюють. А Митрук від цих похвал просто тане.

Потім тато сказав Митрукові:

— Дуже смачний засол у твоєї риби. Але ми з тобою скоро свіжу поїдемо ловити.

Тільки через тиждень Митрук дізнався, хто над ним пожартував. Зловлена риба ніколи не буває солоною. Це Маринка поклала йому до сітки великого сига із домашніх припасів.

Але Митрук на сестру не образився. Сам винен. Не можна рибалці сердитись із-за дрібниць і кидати свої снасті через якогось гедзя.

«Я БІЛЬШ НІКОЛИ НЕ ЗЛЯКАЮСЬ»

Тато не забув своєї обіцянки й одного разу взяв Митрука на риболовлю. Хлопчик дуже здивувався, коли тато зупинив оленячий запряг біля невеликого струмка. А Митрук же думав, вони поїдуть на далеке озеро і ловитимуть рибу з човна. Тому він не поспішав злазити з нарт, — рантом над ним знову хочуть посміятися?

Тато взяв сокиру і став рубати теляг.

— А ти чого сидиш, синок? — спитав він.

— Яка ж тут може бути риба? — Митрук неохоче зіскочив з нарт. — Вона тільки в озерах водиться.

— Та ж цей струмок тече з великого озера, — сказав тато. — Риба оце якраз по струмку і йде.

— Куди?

— В річку.

— Купатись, чи що, йде? — засміявся Митрук. Якось він теж викупався у річці. Не сподобалося — вода там крижана. Митрук посинів увесь, потім став кашляти, і його відпоювали теплим оленячим молоком.

— А ти не смійся,— сказав тато.— Риба любить прозору студену воду. Як людина, скажімо, любить чисте повітря. У озері тепер багато риби, їй тісно, ось вона і йде у річку.

Струмок був зовсім вузький, але в одному місці він вимив глибоку яму. В цій ямі і збиралась риба — чи то вона відпочивала там, чи то шукала дорогу далі.

Тато рубав шельогову лозу, щоб закрити рибі вихід до річки.

— А сіток же у нас немає,— схопився Митрук.

— Ловитимемо хореем,— відказав тато.

— Хореем? — здивувався Митрук, але тут же зрозумів, що тато, певно, жартує. Звичайно, жартує. Хто ж хореем ловить рибу?

Хорей — довга й гладенька жердина, нею поганяють олеячий запряг. На тонкому кінці хорей надіто круглу кістяну кульку — це щоб ненароком не зробити оленеві боляче, а на другому кінці — гострий залізний наконечник. До того ж наконечник ще й важкий, тому хорей легким кінцем завжди дивиться вгору. Та й на стоянці його уткнеш гострим кінцем у землю, і на душі снокійно: олень на нього вже не наступить і не зламає. Але щоб хореем ловили рибу — про таке Митрук чує вперше.

Тато накидав у струмок лози й звелів Митрукові стати на неї.

— Притискай міцніше і не ворущись,— сказав він.— А то риба проскочить під лозою.

Митрук зліз на загату, стоїть — не дихає. А батько прицілився хореем у щось темпе й незрозуміле.

— Це ж уламок колоди,— сказав Митрук. Сказав і одразу побачив: не колода це, а чорна спина величезної рибини.

Від першого удару хореем вона вивернулась і кинулась просто Митрукові під ноги. Він відчув різкий поштовх у піддошву тобока. Від несподіванки хлопчик присів, ледь подався вперед і... шубовснув у воду. Тої ж миті тато схопив його за малицю.

— Ех, горе ти моє,— сказав він,— якого сига прогавив!

Потім тато роздяг Митрука, розвів вогнище і став сушити

одяг. А Митрук у цей час кутався у татову малицю і від сорому помовкував.

— Який ти ще нетямущий у мене, — ласкаво казав тато. — Тільки даремно час згаяли...

Дріж у Митрука вже минув, але ночуття вини залишилось. А найголовніше, було прикро: чого злякався? І риба втекла, і сам змок до рубчика. Тато тепер нікуди його із собою не візьме. Навіщо йому такий боягуз?

. Коли малиця просохла, Митрук одягся, і вони поїхали додому.

«Нехай,— думав хлопчик, сидячи на нартах.— Із будь-ким може транитись. Зате вже іншим разом не сплохую».

Від цієї думки стало легко, і дорога здалася світлою.

— Знаєш, тату,— сказав Митрук,— я більш ніколи не злякаюсь. Чесне слово!

«ДЕ Ж ТИ БУВ, ШУЛІКО!»

Завжди Митрук їздить на татових нартах. Це й зрозуміло. Так уже повелося здавна, що хлопчики більше тягнуться до батьків. З чоловіками цікавіше — від них можна багато дізнатися і багато чому навчитися. А що почуєш від мами? «Туди не лізь, сам нічого не роби, ти ще маленький». От і вся розмова.

Та сьогодні Митрук їде з матір'ю. Мати веде аргиш. Аргиш — це обоз із нарт. На них складено речі оленярів, занаси їжі і розібраний чум. Вести аргиш справа нелегка. Треба їхати обережно, щоб не перекинулися нарти із поклажею або не порвався запряг.

Тягнуться по обидва боки озера, поблискують гладенькими скляними лобами. Інколи трапляється на шляху струмок, і мати шукає, де б зручніше переправитись через нього. А то раптом під ногами оленів зачвакає болото, що геть заросло осокою. Але що болото? От якби трапилась справжня річка, тоді б вони зробили привал і поставили чум. Одначе ніякої річки немає і навряд чи буде сьогодні.

І Митрук починає вигадувати всяку всячину. От, наприклад, стали б олені на зріст такі, як песець. Тоді б вони не посміли не слухатись Митрука. А з великими хіба впораєшся? Минулої зими олень-бик підчепив Митрука рогами за малицю, відтяг від чума подалі і зашпурнув у сніг.

Вирости б пошвидше, чи що. Тоді б Митрук, як тато, чергував у стаді, відшукував для оленів такі схили, де ягель росте духмяний і густий.

Згадав Митрук про тата і зітхнув. Тато вчора на нього образився, мабуть. А вийшло все по-дурному. Розбили вони чум, як завжди, на найсухішому і найвищому місці. Далеко навкруги видно — і навколишні озера, і пагорби. Над пагорбами кружляв чорний птах. Він піднімався високо-високо і тоді здавався дробинкою. А потім каменем падав униз. От, думаєш, зараз розіб'ється. Але птах, майже торкнувшись землі, знову стрілою злітав у бездонне небо. І знову ширяв там на розпростертих крилах.

Тато сказав, що це шуліка. Він хазяїн над усіма звірами й птицями тундри. І ніхто — ні лисиця, ні навіть вовк — не сміють підійти до його гнізда. Всі бояться його гострих пазурів. Тільки людина не боїться шуліки. Але людина ніколи не зачінає гнізда хижака, бо навколо його житла зграями селяться качки й гуси. Шуліка охороняє їх від усякої звірини. Звичайно, не даремно. Восени, коли підростуть пташенята, шуліка інколи буде полювати їх сам. Та у великій зграї таких збитків майже не помітно.

Вчора надвечір тато зібрався поїхати у гості в сусідній чум. Митрук і собі прилаштувався на задку нарт — він любив їздити в гості.

Шлях пролягав уздовж струмка. Тут якраз були володіння шуліки, і гусей було видно-невидимо. Вони весь час злітали, то зліва, то справа від запрягу, а один просто з-під оленячих ратиць випорхнув. Пес Сірко, котрий теж ув'язався за своїми хазяями, вирішив поганяти гусей. І тут, звідки не візьмись, налетів шуліка та як довбоне собаку клювом по голові! Сірко завив від болю.

Тато рантом зупинив запряг і говорить Митрукові:

— Он бачиш острівець?

Митрук глянув і очам своїм не повірив: гуси на острівці махають із усіх сил крилами, а відірватись од землі не можуть. Одного разу із Митруком така ж біда скоїлась. Копулався він палкою в ополонці і не помітив, як примерз до криги поділ малиці. Вже ж і наревівся тоді Митрук. А гуси? Що з ними трапилось?

«Та ж вони у капкани попали! — рантом збагнув хлопчик. — Але хто ж це зробив? Невже тато?»

Тато зістрибнув з нарт і не поспішаючи пішов до острівця.

«Зараз він випустить гусей, — подумав Митрук. — Авжеж, випустить, і вони полетять».

Але тато підійшов до першого птаха і скрутив йому шию. І другому теж, і третьому...

«Отже, капкани поставив тато!» Митрук більш нічого не бачив, сльози застиляли йому очі, а у горлі ніби застрягла кістка.

Митрук зіскочив на землю і за кілька кроків натрапив на гніздо. У гнізді лежав наставлений капкан.

«Треба натиснути на запобіжник,— подумав хлопчик.— Інакше й сюди потрапить птах». Але як це зробити? Напохвату навіть палички ніякої немає. А якщо швидко-швидко натиснути на язичок пальцем?

Митрук доторкнувся до язичка й скрикнув від болю. Тато кинувся до нього, розвів сталеві лещата.

— Навіщо сунув палець?

— Ти об-обдурив мене-е! — ридав Митрук.

— Я обдурив? — здивувався тато.

— Ти не в гості ї-їхав, а гу-гусей убивати!

— Та ж ці капкани не мої.

— А чому тоді не відпустив гусей?

Тато похитав головою.

— Дурненький ти. Не можна було їх відпускати. У них же лапи зранені. Вони все одно загинули б. Навіщо ж їм мучитись? І капкани я б сам зняв, а ти, дурнику, пальцем лізеш.

Тато й справді зібрав усі капкани й закинув їх у струмок, а мертвих гусей поклав на видне місце.

— Нехай забере свою здобич,— сказав він ніби сам до себе.

— Хто забере? — спитав Митрук.

— Та людина, у якої немає совісті. Гуси пташенят виводять, а він їх губить.— Тато помовчав і показав на чум, який було видно здалеку.— Он там він живе. Але ми не поїдемо до нього в гості.

«Де ж ти був, шуліко? — подумав тоді Митрук.— І чому не довбонув по голові цю злу людину?»

ДО ПОБАЧЕННЯ, ТУНДРО!

Влітку біля моря гарно, особливо оленям. Там дме вітер і мало комарів і гедзів. А зимувати у тундрі, звичайно, ніхто не хоче — ні людина, ні олень. Як тільки полетять з неба білі мухи, всі нарти повертають на південь, поближче до сонця.

От і прийшов у тундру синій мороз, застудив усю землю і воду. Зима на береги Льодовитого океану приходить рано — і скрізь лягають сніги. Вони такі глибокі, що в них можна пірнути з головою. Цілими днями олені топчуть і топчуть піддатливі пухкі замети. Оленярі поспішають повернутись у селище.

Щороку оленячі стада долають тисячі кілометрів шляху. Взимку по снігу нарти котяться легко, тому в запрязі всього два чи три олені. Влітку їх запрягають по п'ять і по шість. Бо по землі полози ковзають погано, хоч і гладенькі. На нартах у тундрі можна проїхати скрізь: по болотах, по грудях і навіть по воді. Як на всюдиході.

Митрук тепер чекає не дочекається, коли вони приїдуть у селище. Сидить він укутаний в оленячі шкури. Тепло, звичайно, нічого не скажеш. Але ж і побігати, і погратися кортить. Відсидь-но сиднем з ранку до вечора. І чому, тількино зрушать нарти, Митрукові одразу їсти хочеться?

Терпів-терпів Митрук і не витерпів.

— Маринко, — каже, — дай хоч хліба, зовсім живіт підвело.

Тицьнула йому сестра шматок хліба, а він твердий, як камінь. Погриз його Митрук, зуби заломило.

— Ти мені м'якого дай, — попросив тоді Митрук.

— Немає.

— Як це немає?

— Мороз із'їв.

— У морозу ж і рота немає, — образився Митрук. — Не обманюй, брехунка!

— Ну, замерз він, твій хліб.

Тут Митрук зовсім розсердився.

— Хліб не мерзне, це не вода.

Щоб одчепитися від брата, Марипка сказала:

— Твій улюблений Авко м'який хліб злопав. Не хотіла тобі говорити, та довелось.

— Як — злопав? — здивувався Митрук.

— А так. Відкрив кришку скрині й почав хазяйнувати. Ти ж знаєш, як він хліб любить.

Митрук замовк. Це вже схоже на правду. Авко справді завжди хліб канючить.

«Ну й перепаде йому від мене,— подумав хлопчик.— Хай тільки на місце приїдемо».

Надвечір аргиш зупинився на ночівлю. Митрука зняли з нарт, і він одразу накинувся на Авко. Спершу вилаяв його як слід, а потім навіть побив трохи. Авко, звичайно, образився і пішов кудись.

А коли батьки поставили чум і розтонули залізну грубку, Митрук зрозумів усе. Він своїми очима побачив, як відтаюють замерзлий хліб, і коровай знову стає м'яким.

«Доведеться просити в Авко пробачення»,— думав Митрук, уже засинаючи після ситної вечері. А вночі йому снилася школа, де його чекали нові зустрічі й нові друзі.

ЗМІСТ

Пастушок	3
Полювання	7
Дві мами	10
Авко	14
Митрукові сумно	18
Дивна риба	20
«Я більш ніколи не злякаюсь»	22
«Де ж ти був, шуліко?»	26
До побачення, тундро!	29

17 коп.

Егор Васильевич Рочев
МАЛЕНЬКИЙ МИТРУК
И БОЛЬШАЯ ТУНДРА. ПОВЕСТЬ.

(На украинском языке)
Для младшего школьного возраста

Перевод с русского Ларисы Ивановны Шевченко

Рисунки Геннадия Николаевича Ромацова

Издательство «Веселка», Киев, Басейная, 1/2

Редактор Л. Г. Силава. Художній редактор Д. П. Присяжнюк.
Технічний редактор В. І. Дмухар. Коректори С. В. Гордіюк,
Л. К. Скрипченко. Здано на виробництво 18.II.1976 р. Підписано
до друку 17.XI.1976 р. Формат 70×90/16. Папір офс. № 1.
Фіз. друк. арк. 2. Обл.-вид. арк. 2,13. Умовн. друк. арк. 2,34.
Тираж 115 000. Зам. № 6—267. Ціна 17 коп. Видавництво
«Веселка», Київ, Басейна, 1/2. Харківська книжкова фабрика
«Комуніст» республіканського виробничого об'єднання «Поли-
графкнига», Держкомвидаву УРСР, Харків, вул. Енгельса, 11.